

HELSINGIN KANSAKOULUJEN ALKUJAOILTA.

I.

Tänä vuonna tulee kuluneeksi 120 vuotta siitä, kun Helsingissä aloitettiin kansanlapsien opetus. Se tosin tapahtui varsin vaatimattomassa muodossa, sillä opetusta annettiin silloisen köyhäinhoitohallituksen alullepanemassa »köyhäinkoulussa» v. 1817. Oppilaina oli varsinaisesti poikia, ja vain rinnakkaisosastona liittyi kouluun »tyttöjen käsityökoulu». Alku oli täten kuitenkin tehty. V:n 1840 vaiheilla muutettiin koulu vuoro-opetuskouluksi, ruvettiinpa rakentamaan sille omaa taloakin Kasarminkadun 21:een, joka siis on pääkaupungin ensimmäinen kansakoulurakennus. Tunnetun lahjoittajan, *A u r o r a K a r a m z i n i n*, toimesta sai uusi koulu ystäviä ja lahjojakin. Koulu oli ruotsinkielinen, ja suomenkielisiä lapsia oli siellä vain yksi, joka sittemmin toimi opettajattarena Porvoossa. Oppilaitten koulunkäynti oli sängen epäsäännöllistä ja opetustapa varsin konemaista.

Mutta sillä lapsella oli muitakin hyviä ja kuuluisia kummeja. Itsepä *J u h a n a W i l h e l m S n e l l m a n* oli kymmenkunta vuotta johtokunnan esimiehenä ja teki voitavansa koulun hyväksi. Professori *J u l i u s K r o h n* ja lehtori *B. G o d e n h j e l m* olivat niin ikään koulun läheisiä ystäviä toimien koulun edistämiseksi kaikin tavoin. Koulun ohella olivat v:sta 1843 alkaen toiminnassa »sunnuntaikoulut», mutta siitä huolimatta jäi valtavin osa pääkaupungin poikia ja tyttöjä kaikkea opetusta vaille.

Kasvatusopin professori *S a k a r i J o a k i m C l e v e l l ä* on mitä suurimmat ansiot Helsingin kansakoulun kehityksessä. Hänhän oli valittu Cygnaeuksen rinnalle huomattavimpana

jäsenenä siihen komiteaan, joka sai tehtäväkseen kansakouluasetuksen laatimisen maallemme. Cleven laatima on myös Helsingin kaupungin kansakoulujen ensimmäinen ohjesääntö. Hän järjesti muutenkin pääkaupungin kansakoululaitoksen ja tuli sittemmin ensimmäiseksi tarkastajaksi. Nälkätalvena 1867—68 toimi alempi kansakoulu ensimmäistä vuotta, mutta ylempi koulu alkoi vasta v. 1870. Cleve näki hyvän koulun kansan turvaksi.

Mutta mistä saatiin opettajia näihin kouluihin? Suomenkielisten lasten opettajiksi tarjoutui nuoria ylioppilaita, jotka useimmat varattomina ja palkattomina, mutta tuntien lämmintä harrastusta kansanlapsiin opettivat heitä omien opintojensa ohella. Heistä ei ole tiedossani muita kuin sittemmin tunnettu Jyväskylän seminaarin ensimmäinen suomenkielen lehtori, J a a k k o L ä n k e l ä, joka vielä vanhoilla päivillään luontaisella innostuksella kertoi mielellään niiden aikojen kokemuksista. Kenties hänelle siinä työssä selvisikin tuleva kutsumuksensa kansakoulun työmaalla, johon hän harvinaisen etevänä opettajana ja ensimmäisten suomalaisten lukukirjain tekijänä on syvät vaot kyntänyt.

Näinkin pienestä siemenestä on sadan vuoden aikana sitten kasvanut suuri puu, jonka suojassa monisatahenkinen opettajakunta ja kymmeneentuhanteen nouseva oppilasmäärä nykyään suotuisissa oloissa menestyksellisesti suorittavat suuriarvoista työtään Helsingin kansakouluissa.

Tässä vain muutama yleispiirre pääkaupungin kansakoulun alkuvaiheista.

Kun ajattelen aikaa 45 vuotta sitten, jolloin minulla oli onni päästä mukaan yhdeksi työntekijöistä, johtuu mieleeni Helsingin kansakoulun vaiheista monia muistelmia, joista minua on pyydetty tässä vuosikirjassa lyhyesti jotakin esittämään.

Seminaarissa ollessani ei tietenkään johtunut mieleeni, että tuleva työvainioni tulisi olemaan pääkaupungissa. Mutta vähää ennen valmistumistani opettajaksi v. 1891 näin selvän unen, jossa se minulle ilmoitettiin. Kun jonkin aikaa sen

jälkeen kunnioitettu kasvatustieteen opettajani, tohtori Y. K. Yrjö-Koskinen kehoitti suorittamaan tutkinnon yliopistossa, oli lupauksen täyttämisenkin tienviittana. Ja oltuani kaksi vuotta opettajana kotipaikkakuntani Akaan Toijalan kansakoulussa jouduinkin sitten Helsinkiin, aluksi alemman koulun opettajaksi, sillä yläkoulussa ei silloin ollut avonaisia virkoja haettavana.

Kuinka selvästi muistankaan sen sateisen, pimeän marraskuun aamun, jolloin vaelsin Kruununhaasta paperit kourassa Annankadun 5:teen, sillä siellä oli silloin kansakoulun kanslia! Kiirehdittävä oli, sillä klo 7 alkoi vastaanotto. Tulin ensin niukasti kalustettuun eteiseen, joka samalla oli odotushuoneena. Pesässä leiskui iloinen tuli tervehdykseksi ja sitä hoiteli vaatimattoman näköinen vanha herra. Kukapa se muu olikaan kuin itse tarkastaja, maisteri Viktor Öhberg. Hän johdatti minut sitten viereiseen, sangen yksinkertaiseen kansliaan, oli asiallinen, sangen vähän toiveita antava, mutta ystävällinen. Olin mielestäni tehnyt velvollisuuteni, kävi miten kävi. Tunturilaakson pienessä koulussa olin sitten kuuntelemassa päivällä, siellä kun oli entinen toverini opettajana. Mutta sangen hämärä oli käsitys, jonka sillä matkalla sain pääkaupungin kouluoloista.

Tyytyväisenä tulin takaisin uuden kouluni suuriin suojiin ihmetellen, miksi pyrin pois kotoisilta kunnahilta. Muistui kuitenkin mieleeni virren säkeistö, joka minulle oli auennut lähtiessäni Helsinkiin, ja sain siitä mielenrauhan. Se oli minulle ennestään aivan tuntematon virsi 423, sen 6:s säkeistö:

»Kas maiden, merienkin taa
Hän muuttolinnun johdattaa
Sen oikeahan määrään.
Lienetkö sinä halvempi
Kuin lintu, sunko saattaisi
Hän antaa mennä väärään!»

Sitä säkeistöä olen usein muistellut jäljestäkin päin, sillä pelkkä sattuma ei sen aukeaminen tärkeänä hetkenä ollut.

Jouduin sitten Kallion nykyiseen ruotsalaiseen koulun, jossa silloin, niinkuin kaikissa muissakin koulurakennuksissa, oli sekä suomen- että ruotsinkielisiä oppilaita. Viransijaisella kun luokka oli alkuaan ollut, oli siihen koottu sangen sekalaista ainesta, tosiaankin suuresti poikkeavaa entisistä oppilaistani. Sen ohjaaminen oli sitä elämänkoulun käyntiä, ja suoriuduimmehan kutakuinkin.

Suurena lohtuna oli erittäin myötämielinen, miellyttävä toveripiiri, joka ystävällisesti otti vastaan nuoren maalta saapuneen tulokkaan. Mielihyvin muistelen sitä sopua ja keskinäistä ymmärtämystä, joka leimasi piirimme yhdessäolon ja sai aina uutta virikettä jokapäiväisestä kahvilomasta vahtimestari Pettersonin kodikkaassa huoneistossa koulun alakerrassa.

Tovereista mainitsen erikoisesti *Alli Tryggin*, joka heti raittiusinnostuksessaan otti minut siipiensä suojaan, saatuaan tietää minun olevan saman hengen lapsia. Hänen välityksellään tutustuin miltei jo alussa tohtori ja rouva Granfeltiin ym. johtaviin raittiustyöntekijöihin ja jouduin siten piiriin, josta sain uutta innostusta raittiustyöhön ja — ainaisia, uskollisia ystäviä. Muuten oli *Alli Trygg* mitä parhain, auttavaisin toveri. Aamulla hän jo aikaisemmin riensi koulun saadakseen luokkahuoneessaan rauhassa lukea Raamattuaan ennen työn alkamista. Vilkkaalla, eloisalla olemuksellaan hän karkoitti kaiken ikävän ympäriltään ja oli koulussamme itseoikeutettuna keskeisenä henkilönä.

Parin vuoden kuluttua sain sitten siirron yläkouluun Antinkadun 13:een vuokrahuoneisiin. Kouluhuoneistoksi se oli mitä alkeellisin, erittäinkin pihalle koulun voimisteluhuoneeksi ja yhdeksi luokkahuoneeksi aiottu tiilinen rakennus, jossa ei ollut kivijalkaa, ei eteistä, muusta mukavuudesta puhumattakaan. Kun eivät auringonsäteet milloinkaan päässeet huoneisiin kurkistamaan, oli kosteus niin suuri, että vesilätäköitä muodostui lattialle seinistä vuotavasta vedestä. Siihen minut sitten määrättiin.

Entä luokka! Jostakin, tietenkin ulkomailta, oli kantau-

tunut uutinen, että kaikki heikkolahjaiset, luokallejääneet, tylsät ja jäljellejääneet oppilaat sijoitetaan yhteen luokkaan, joten heidän henkinen tasonsa oli suunnilleen sama. Käsky oli »käynyt ulos», että nyt tehdään meilläkin samaten, ja luokkia jaettaessa antoi kukin opettaja antimensa yhteiseen kekoon, joten saatiin noin kolmeenkymmeneen nouseva niin sanottu i- (= idiotti)luokka. Ja toinen käsky kuului, että se oli annettava allekirjoittaneelle. Malminkadun koulusta, jossa jako toimitettiin, lähti sitten surkea joukko kohti Antinkatua: monenkarvaista oppilasta, ja vieressä itkevä opettaja! Oli sanottu, ettei tarvitsisi suorittaa samaa kurssia kuin normaalisten lasten luokilla, mutta pääasiallisesti pysyimme samoissa puitteissa.

Pantiinhan siinä elämänkoulussa taas kovalle koetukselle nuori opettaja. Mutta lohdullinen sanontatapa: »ken kovan kokee, saa pehmeän perästä», antoi toivoa parempaan. Ja jo neljäntenä vuotena luokka olikin tasaantunut melko lailla, sillä joitakin oppilaita oli täytyntyt erottaa, toisia lähettää kasvatuslaitokseen, jättää luokalle jne. Vain toinen samanlainen luokka seurasi ensimmäistä, ja niin oltiin taas yhtä kokemusta rikkaampia.

Ja se »pehmeä» tuli kuin tulikin. Sillä väliin oli Nikolainkadun, nykyisen Snellmanninkadun 18:aan kohonnut komea koululinna, tilava, lämmin ja valoisa. Kuuden vuoden kulluttua pääsin siis vihdoinkin normaalsiin oloihin, sillä vuokrahuoneistosta saimme kaikki siirtyä uuteen kouluun. Se koulu oikein kiilsi uutuuttaan ja puhtautta.

Joulu- ja koulujuhlat yleensä muodostuivat oikein loistaviksi vihkimäjuhlasta alkaen. Vahinko vain, ettei koulun sisäinen elämä saattanut tulla eheäksi eikä toverihenki sopuisuhtaiseksi. Elettiinhan valtiollisessa suhteessa mitä vaikeinta aikaa koulun alkajaisvuonna 1899. Silloiset puolue- taistelut eivät saattaneet olla jälkeä jättämättä koulunkaan rauhaa edellyttävälle työkentälle. Siinä vaadittiin ymmärtämystä, tasapuolisuutta ja hienotunteisuutta koulun johtajattarelta, joka, vaikka mieleltään ja kieleltään olikin

ruotsalainen, sai jyrkimmätkin ainekset mielenmalttiin, joten ainakin ulkonainen rauha säilyi ja mielten tasaannuttua sisäinenkin.

Uuden vuosisadan alkaessa oli vielä molempien kieliryhmien oppilasten ja opettajainkin lukumäärä pysynyt jotenkin tasaväkisenä. Mutta vuosikymmenien kuluessa tapahtunut runsas suomenkielisen työväestön siirtyminen maaseudulta Helsinkiin sai aikaan suomenkielisten lasten lukumäärän huomattavan lisääntymisen. Vähitellen sivuutti sekä oppilaitten että luonnollisesti opettajainkin lukumäärä ruotsinkieliset. Ja silloin alkoi suomenkielinen opettajakuntakin vähitellen herätä oikeuksiansa valvomaan.

Jo alunpitäen oli suomalaisesta tuntunut lievimmin sanoen ihmeelliseltä, siirtyessä maaseudulta pääkaupunkiin, se syrjäytetty asema, mikä suomenkielisellä kansakoululla oli ruotsinkieliseen verrattuna. Suomen kieli ei päässyt oikeuksiinsa edes virallisena kielenä, sillä kaikki tilastokaavakkeet, vuosikertomukset ym. olivat yksinomaan ruotsinkielisiä, siis vielä n. 40 vuotta sitten. Ruotsin kieltä taitamattomat suomalaiset opettajat — ja heitä oli useita — eivät saattaneet kaavakkeita omin neuvoin täyttää, vaan suoriutuivat niistä vain ruotsin kieltä taitavien toveriensa avulla. Ruotsin kielen käytännöllistä taitoa pidettiinkin suomenkielisille opettajille suurena ansiona. Eräänä seurauksena tästä oli, että poikaluokkien opettajina toimivat useat vanhat ruotsin kieltä taitavat ylioppilaat, joiden opinnot syystä tai toisesta olivat yliopistossa keskeytyneet. Harvinaista ei sekään ollut, että suomenkielisillä alemmilla koululuokilla toimi suomen kieltä varsin vajavasti osaavia opettajia. Kerrottiin jonkun kirjoittaneen kysymykset valmiiksi paperille, josta ne sitten esitti konemaisesti oppilaille vastattaviksi.

Perustettiin sitten *H e l s i n g i n O p e t t a j a j a O p e t t a j a t a r Y h d i s t y s*. Mutta kun sen johto oli ruotsinkielinen ja kun kokouksissa ja juhlissa ohjelmat: esitelmät, keskustelukysymykset ym. suoritettiin yksin omaan ruotsiksi, ei suomenkielisten opettajain asia suurestikaan edis-

tynyt. Vähemmistönä oleva suomenkielinen opettajisto oli siksi arkaa, että se visusti vaikenä seurakunnassa, muutamia harvoja rohkeimpia opettajia poikkeuksellisesti lukuunottamatta. Sellaisina mainittakoon etupäässä I i d a H a n n i k a i n e n, tulisieluinen Karjalan tytär, joka pelottomana, usein yksin seisten toi esiin epäkohtia ja parannusvaatimuksia suomenkielisiin kouluihin nähden, kun taas miesopettajia edusti innokkaasti etupäässä A a p o K o h o n e n.

Vähitellen kuitenkin valmistui, joskin hiljakseen, sopiva maaperä suomenkielistenkin opettajain yhteenliittymälle ja niin sai alkunsa S u o m a l a i n e n T o v e r i s e u r a, jonka perustaminen oli käänteentekevä suomenkielisen koulun ja sen opettajiston kehityksessä oikeaan suuntaan.

Perustava kokous pidettiin vanhan Arkadian lämpiössä neljäkymmentä vuotta sitten ja oli siihen pyydetty vain osa suomenmielisiä opettajia. Suuri oli innostus yhteiseen asiaan, ja mielialaa kohotti huomattavasti Aapo ja Selma Kohosen tarjoama illallinen.

Mikään virallinen yhdistys ei Toveriseura kuitenkaan ollut, sillä samalle paikkakunnalle, saman opettajakunnan keskuuteen ei saatu kahta samaa tarkoittavaa yhdistystä perustaa. Mutta sen merkitys ei ole silti vähäiseksi arvioitava. Suomenkieliset kaavakkeet ilmestyivät pian kouluihin. Se lähensi suomalaisia opettajia toisiinsa ja se antoi rohkeutta ja voimaa yhteistyöhön. Koulutyön lomassa Toveriseuran järjestämät kokoukset ja iltamat, joissa luettiin »Tiaista», pääasiallisesti kaunokirjallista julkaisua, joka ilmestyi joka kokoukseen, keskusteltiin yhteisistä koulukysymyksistä, kuunneltiin ulkopuolelta omankin piirin esitettyjä esitelmiä, laulettiin, seurusteltiin jne. Olipa Seuralla aikoinaan oma laulukuorokin. hiihtoseura ym.

Kun Toveriseuran jäsenet edelleenkin kuuluivat viralliseen yhdistykseen, oli rohkeuskin kasvanut. Jokunen suomenkielinen esitelmäkin saatiin esitetyksi ja suomenkielisiä puheenvuoroja uskallettiin jo kokouksissa käyttää.

Mutta Toveriseuran toiminta ei sellaisenaan kuitenkaan

tyydyttänyt. Niin muodostui siitä vähitellen Helsingin Opettajainliitto Suomen opettajayhdistyksen paikallisosastoksi ja sittemmin kehittyi samasta juuresta Helsingin Opettajayhdistys, Suomen suurin paikallisyhdistys, jonka merkitys pääkaupungin suomenkielisen kansakoulun kehityksessä on arvaamattoman suuri.

Kun sitä kehitystä lähemmin ajattelen, tuntuu siltä, kuin se olisi tapahtunut ajanjaksottain, eri tarkastajain vaikutusaikana. Jokaisella sellaisella ajanjaksolla on oma leimansa. Erikoisesti kiinnostavaa on muistella kehitystä tältä näkökulmalta sillä, jolla on ollut onni työskennellä kolmen eri tarkastajan aikana. Kenties saan joskus vastaisuudessa tilaisuuden palata tähän mielenkiintoiseen asiaan, joka omassakin kehityksessäni on ollut niin tärkeä tekijä.

Olga Moberg.